

EGYHÁZTÖRTÉNET, HELYTÖRTÉNET ÉS GYÜLEKEZETTÖRTÉNET HATÁRÁN

A Szeged-Újszegedi Református Egyházközség 1952 és 1964 közötti presbiteri jegyzőkönyveinek forrásértéke

KOVÁCS KÁLMÁN ÁRPÁD

ABSTRACT

Established in 1928, the Szeged-Újszeged (known as the Missionary at the time) Church Parish is a modern-day congregation. On the occasion of its ninetieth anniversary in 2018, the decision was made to produce a monograph that conformed to the modern requirements of historiography. Compiling the post-1945 section of that history was the responsibility of the lecturer. The lecture follows a methodological concept. The work does not cover the historical events of the Szeged-Újszeged Church Parish so much as it examines the usefulness of the presbyter minutes as a historical resource. The researchers of Protestant Church history are usually clear about the central importance of presbyter minutes. Inasmuch as these are the most illustrious and well-kept resources of the life of a Protestant congregation, it begs the question: What exactly did the entries of the church council compose the sources of? And how did the following factors shape them: the laws of the Protestant Church; the characteristics of the universal, provincial and diocesan systems; national and local events; the material and social situation of the congregation; the denominational and spiritual imprint of the pastor on the congregation; and public awareness of the „faith of the parish”? But if the presbyter sources are „lacking” or prove to be „cryptic in nature”, how can they be compared to other sources, for example, to „oral histories”? The proposed lecture wishes to find the answers to these questions by delving into the presbyter minutes logged between 1944 and 1964 of the Szeged-Újszeged Church Parish.

BEVEZETÉS

A Szeged-Újszegedi (akkor még Missziói) Egyházközség 1928-as, modern kori alapítású gyülekezet. Történetéből ez idáig két szakdolgozat született.¹ Jelen tanulmány metodikai jellegű. A Szeged-Újszegedi Egyházközség történetének egyetlen konkrét eseménysora, valamint a hozzá kapcsolódó esettanulmány alapján a gyülekezet presbitériumi jegyzőkönyveinek forrástani használhatóságával foglalkozik.² A presbitériumi jegyzőkönyvek centrális jelentőségével a református egyháztörténet kutatói általában tisztában vannak. Amennyiben ezek a református gyülekezeti életnek a legelőkelőbb, leginkább megőrzött forrásai, akkor adódik a kérdés: pontosan minek is a forrásai az egyháztanácsai bejegyzések? Hogyan tükröződnek bennük a református egyházi törvények, az egyetemes, kerületi és egyházmegyei kormányzati rendszerek jellemzői, az országos és helyi köztörténet eseményei, a gyülekezet anyagi és társadalmi helyzete, a lelkipásztornak a gyülekezetén hagyott hitbeli, szellemi lenyomata, valamint „az egyházközség hite” mint köztudat? Ha pedig a presbitériumi anyag „szószegénynek”, „elrejtő jellegűnek” bizonyul, hogyan vehető össze más forrásokkal, például „oral history” gyűjtésekkel? A kutatás időhatárát meghatározza Pető József 1953 és 1974 közötti újszegedi lelkésziségének 1964 végéig tartó első, pozitív kicsengésű fele, illetve az a tény, hogy a későbbi, valószínűsíthető megfáradás idejéről származó jegyzőkönyvek egyelőre valahol lappangnak.

AZ 1953. ÉVI „NEVEZETES LELKÉSZVÁLASZTÁS” ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A gyülekezet első lelkészének, Teleki Sándornak emberi mérték szerint korai és váratlan halála 1952. november 19-én alapvető és megrázó fordulatot jelentett az egyházközség életében.³ Teleki Sándor volt az egyházközség első és addig egyetlen lelkigondozója. Dr. Nagy Sándor főgondnok méltató megemlékezése szerint becses emlékéü pástyor, aki Isten ügyének fáradhatatlan és emésztő szolgálatában égette el életét. Hűségben, szeretetben, akadályt nem ismerő szolgálatban mindig kiemelkedő példaképként állt gyülekezete előtt. Féltő szeretet fűzte őt egész életében az Úr Jézus Krisztushoz és testéhez, az anyaszentegyházhoz, s ebből eredt az a magát nem kímélő, odaadó szolgálat, melyért egyedül Istené a hála és a dicsőség.⁴

A presbitériumnak a megüresedett lelkipásztori állással kapcsolatban három saját jelöltje lett volna, de egy 1952. november 21-i előzetes presbitéri értekezlet alkalmával igyekezett Péter János felé is gesztust gyakorolni. Dr. Durkó Gábor, Palágyi László és Szabó Imre közül ugyanis azt kívánta meghívni, amelyik személy a püspök számára is elfogadható lett volna. Mindhárom személy ismert volt (valamikor) segédlelkészként a gyülekezet előtt. Az akkori sarkadkeresztúri lelkész, Szabó Imre azonnal visszautasította a megkeresést, választát az újszegedi egyházközség mégsem tekintette véglegesnek, hiszen a presbitériumi határozat a jelölt újra-megkérdését

írta elő.⁵ A püspök azonban további jelölteket kért, akik közé Pető József szentesi vallásoktató lelkész bevétele is előírta. Ezt a presbitérium meg is tette, és Pető Józsefet a hármaskörrel Szabó Imrével megüresedett helyére vette be. Ez a megállapodás azonban a választás előtt néhány órával érvényét veszítette. Bár Péter János minden előző „előkészítés” ellenére maga sem lehetett kellően meggyőződve az újszegedi presbitérium „engedelmességéről”, a szálakat valószínűleg mégsem ő, hanem Óvári László mozgatta a háttérből.⁶ A Csongrád megyei állami egyházügyi előadó az éppen akkor Budapesten tartózkodó püspökkel folytatott telefonbeszélgetésre hivatkozva „instruálta” dr. Godáts Imrét. A helyettes esperes 1952. december 6-án délután négy órakor váratlanul betoppant Újszegedre, és további püspöki intézkedésig minden további választási processzust felfüggesztett.⁷ Ezzel a kommunista hatalom a(z) – egyébként nem teljesen érdek nélkül eljáró – püspökre tolt a teljes felelősséget. Az elterjedt híresztelések szerint ugyanis Péter János akarta feltétlenül saját emberét az újszegedi lelkészi pozícióba helyezni, hogy ezzel is növelje az államhatalmat kiszolgáló lelkészség arányát és saját befolyását.⁸ Péter János önhatalmúlag „visszaadta” az újszegedi egyházközségnek azt a „missziói” státuszt, amelyet a gyülekezet 1944–49-ben lényegében már maga mögött hagyott.⁹ A püspök egyúttal úgy „értelmezte” ezt az aktust, hogy mindez az ő kezébe adja a lelkésznevezés jogosítványát.¹⁰ A hírlapi úton már korábban megtámadott dr. Nagy Sándor főgondnok „értett a leckéből”.¹¹ 1953 első napjaiban beadta lemondását, amelyet a presbitérium nagy sajnálattal fogadott el, hiszen személye meghatározó volt az egyházközség korábbi életében.¹²

Az elhúzódozó kiválasztási procedúra következtében az új esperes, Szabó József 1953. február 8-án helyettes lelkészi megbízatást is kényszerült adni dr. Durkó Gábor gondnoknak,¹³ akit viszont a püspök semmiképpen nem kívánt az újszegedi gyülekezet élén látni.¹⁴ Péter János az új esperesen keresztül a gyülekezet tudtára adta, hogy Durkó öreg, nem elég mozgékony, és nem tudja minden testi és lelki erejét munkába vetni. Péter János formailag újabb hármaskörrel megüresedett helyére kérte fel a presbitériumot úgy, hogy a választás jogát magának tartotta fenn. Hogy ne hozzák „kellemetlen helyzetbe” a püspököt, Durkó Gábor helyettes lelkészt, gondnokot eleve Farkas Sándor hódmezővásárhelyi lelkészre cserélték az újabb triászban.¹⁵ „Teljes meglepetésre” Péter János 1953. április 1-jei hatállyal az általa korábban „melegen ajánlott” Pető Józsefet nevezte ki. Az új lelkészt Szabó József esperes iktatta be a *János evangélium* 21. része alapján tartott igehirdetésével. Pető József a *Korinthusi I. levél* 15. rész 14. verse alapján hirdette, hogy „*hitünk alapja csak az élő Úr Jézus lehet.*” Az addig a gyülekezetbe beszolgáló Szabados László petőfitelepi lelkész a *Korinthusi I. levél* 3. rész 11. verse alapján köszöntötte utódját.¹⁶ Az új lelkészt köszöntötte Benkóczy Dániel a szegedi evangélikusok, Ugi Géza az újszegedi római katolikusok, Boross Gergely a baptisták, Szatmáry Miklós az unitáriusok, Szingler Jenő

az izraeliták, Imre Ernő a szentes-alsópárti, Papp Lajos a szentes-felsőpárti, Szabados László a petőfitelepi, Seres Zoltán pedig a Kálvin és Honvéd téri reformátusok nevében.¹⁷ Levélben küldte el köszöntését Hódmezővásárhelyről az ótemplomi és a susáni, Szentesről a központi, a mártélyi és a csongrádi református gyülekezetek. Megtette ezt a tisztességet Pongó Gyula, valamint a száműzöttek, Bakó László volt szegedi, illetve dr. Nagy Sándor volt újszegedi lelkész is.¹⁸ Pető József a megjeleneteknek az *I. Péter levél* 1. rész 22. verse alapján ökumenikus szellemben fejtette ki, hogy mennyire fontos ez a támogatás és szeretet, mert csak úgy lehet derűssé tenni az életet, könnyebbé a munkát, reményteljessé a holnapot, ha az Úr hívei egymást tisztelve és szeretve mennek a számukra kijelölt úton.¹⁹

A presbiteri jegyzőkönyvek tanúsága szerint az egyházközség vezetői egy ideig jobban odafigyeltek arra, hogy mit és hogyan mondanak, illetve mit írnak le. Ez a bizalmatlanság nem volt ok nélkül való. Az új lelkipásztor eleve azzal kezdte szolgálatát, hogy – valószínűleg püspöki megbízásra – elérte a presbitérium testületi lemondását és a rendkívüli tisztújítást.²⁰ A végbement választások célja a „dolgozó elem” (értsd: szocialista értelemben vett munkásosztály) erősítése lett az egyháztanácsban. Ennek érdekében az 1953. szeptember 6-án „jól előkészített” „választási procedúra” zajlott le. Szám szerint egyező kijelölésű, a pótpresbiteri tisztségekre is kiterjeszkedő lista készült, melyet igyekeztek „egyhangú szavazás” útján lenyomni a gyülekezet torkán. Porszem csak Kisteleken került a gépezetbe, ahol a gyülekezet a listáról lehangyott Sinóros Szabó Emil érdekében szavazást kért, majd egyhangúlag őt delegálták az egyháztanácsba.²¹ Kistelek nem volt városi jellegű és reformátusai amúgy is csak szórványt képeztek. Jelentéktelen helyzeténél fogva tehát az ilyen „renitens magatartás” felett napirendre lehetett térni. Sinóros Szabó Emil megválasztása nyomán újra kampányt kezdett Kistelek fiókosítása érdekében. Törekvését akkor sikerült elfogadtatnia az újszegedi presbitériummal, amikor 1955. őszi, írásban is beadott indítványában kifejezte: Kistelek nem az elszakadás, nem az anyagi függetlenedés, hanem a lelki fejlődés nagyobb önállóságát keresi.²²

Ezek után területileg arányosított 24-es bővítést hajtottak végre úgy, hogy 1953 őszén a gondnoki és jegyzői tisztségeket viselő presbiterok Tandori Károly, Milotay Imre és Oláh Sándor presbiteri helyére – az Egyházi Törvény összeférhetlenségi szabályára²³ hivatkozva – H. Kovács János, Kocsis Antal és Baksa Imre pótagokat hívták be. Az új összetételű presbitérium foglalkozás szerinti megoszlása az alábbiakban lett kimutatva: 15 „proletár”, három földműves, egy orvos, egy nyugdíjas tanító és egy órási (értsd: önálló iparos).²⁴ Feltűnően tolódott ugyanakkor a főgondnok-választás, amelyet a presbitérium kizárólag kifejezett esperesi sürgetésre volt hajlandó megejteni.²⁵ Mindez egyszerre volt a háttérbe szorítottak csendes tiltakozásának a jele, illetve a megfélemlítetteknek, alkalmatlanoknak a szolgálattól való menekülése. A feszült viszonyokat nyilván jellemezte az esperesi beiktatás esete.

Amikor 1954. június 11-én (ami akkor egy pénteki napra esett) a szentesi rendkívüli egyházmegyei közgyűlésen Péter János beiktatta Munkácsy György szentesi lelkészt a csongrádi egyházmegye esperesi tisztségébe, az a „szégyen” esett meg, hogy a gyülekezet kizárólag lelkészével képviseltette magát a „jeles” eseményen. A presbitéri gyűlésen mindenki munkahelyi kötelezettségekkel indokolta távolmaradását. Jelzésértékű ugyanakkor, hogy a „nagy öreg”, nyugdíjas tanító Milotay Imre vagyongazdálkodási gondnok meg sem jelent a gyűlésben, sőt kísérlet sem történt ez ügyben való megkeresésére.²⁶ A presbitérium osztályidegennek számító elemeit (Sinóros Szabó Emilt, Tandori Károlyt, Milotay Imrét, Oláh Sándort) a határozatképesség stabil biztosítása érdekében meg kellett „túrni” az egyháztanácsban. Amikor azonban a presbitérium egyhangúan Nemes Árpád főgondnökká választását mondta ki,²⁷ az elnökség kialakítása végett megismételt tisztújítást kellett tartani. Az „egy hang” valószínűleg Pető Józsefé volt, aki „*az ő már úgy sem sok vizet zavar*” és a „*neki már úgysem lesz ártalmára*” elv alapján hozta az akkor már 69 éves nyugdíjas igazgatótanítót javaslatba.²⁸ Nemes Árpád valószínűleg visszautasította a meghívást, így 1955 elejétől idősebb Tandori Károly vitte tovább a tisztséget.²⁹

1954 novemberében Szabó István elfoglaltságára való hivatkozással lemondott presbiterségéről. Ekkor már nem lehetett szőnyeg alá söpörni azt a szégyenletes dolgot, hogy a gyűlések rendszeres elmulasztása mások bűne is, így a presbitérium kénytelen volt következő alkalmára „tényleges lemondottság okán” tagrevíziót napirendre tűzni.³⁰ A kommunista egyházpolitika ebből a szempontból egy zseniális „húzd meg, ereszd meg” játéknak tekinthető. A lényeges ponton gondoskodtak arról, hogy a gyülekezet evangelizáló ereje csökkenjen, a lényegtelenekben való engedmények révén azonban a formális vallásos élet fenntartásának látszata megmaradt. A létrejött ellentétek, valamint „az öregek úgyis kihalnak” tendenciái belülről hatottak sorvasztóan az egyházra.

Pető József szolgálatával megjelent Újszegeden a „világbéke és szocializmus építése célok” melletti propagandisztikus és demonstratív kiállás szokása is, amelyre korábban nem volt példa.³¹ Kortárs visszaemlékezés szerint a gyülekezetben Pető József ügynök voltáról való pletykák terjedtek, amit csak lassan oldott az új lelkész kedves és bizalmas jóindulata. Éveknek kellett eltelnie, hogy a gyülekezet tagjaiban kialakuljon az a meggyőződés, hogy lelkészüket nem a besúgás, hanem egyszerűen az alkalmatlanság okán ültették ebbe a városinak (tehát frekvenciált helyzetűnek) tekintett gyülekezetbe.³²

Az új lelképásztor beilleszkedése a róla terjedő pletykáktól függetlenül sem ment zökkenőmentesen. A költözés nehézségei miatt még az Egyházi Törvények által biztosított féléves kegyeleti időn túl is át kellett engednie a néhai lelképásztor családjának a lelkészi szolgálati lakást.³³ A gyülekezet – elszegényedett állapota miatt³⁴ – még a néhai lelképásztornak a kertben és az udvaron végzett beruházásait sem

tudta megtéríteni. Ezt a kötelezettséget a megválasztandó új lelkipásztorra hárította tovább.³⁵ Végül a hátsó kertben felépített fészerezőületet mégis megváltották háromszáz forinton az özvegytől. Valószínűleg az új lelkész előlegezte meg ezt az összeget, amelyet azután betudtak a fizetésébe. Jól jelzi a helyzetet, hogy az ellátási és fizetési gondok enyhítésére két disznóolat építettek (egyét a lelkésznek, egyét az egyháznak).³⁶ Egy alapvetően városinak számító parókián korábban ez nem volt szokványos, és az új lelkész parlagságának, vidékiességének képét közvetítette a gyülekezet felé. Ilyen körülmények között a gyülekezet siralmas anyagi helyzetében is (!) meghagyták kongruás segédlelkészi tisztségében dr. Durkó Gábort, hogy segédkezzen az új lelkésznek feladata ellátásában. A „kötségvetési szigort” természetesen ez esetben figyelmen kívül lehetett hagyni.³⁷ A gyülekezet segédlelkészének két gyermeke taníttatásáról kellett gondoskodnia. Számára a gyülekezet száz forint tanulmányi segélyt, valamint a lelkészi szolgálati lakásból egy szobát biztosított. Mindez a háromszáz forintos állami kongruával kiegészítve, különösen városi viszonyok mellett igencsak nyomorúságos fizetésnek számított.³⁸ Pető József dr. Durkó Gáborral kapcsolatban – tudva vagy tudatlanul – részévé vált egy aljas püspöki játszmának is. Az új lelkész ugyanis maga kérte, hogy beköltözésével párhuzamosan segédlelkészét helyezték át úgy, hogy a gyülekezet továbbra is kapjon államsegélyes első segédlelkészt.³⁹ Péter János meg is ígérte, hogy dr. Durkó Gábort 1954 elejére rendes lelkészi szolgálatba juttatja, mely ígéret öszre teljesült is.⁴⁰ Sőt a püspök rájátszott a kistelekiek régtől dédelgetett vágyára: ha Durkó Gábort sikerül elhelyezni, az új kiküldendő segédlelkész Kisteleken lakhatna, és onnan pásztorolhatná a környékbeli híveket.⁴¹

A „PÜSPÖK EMBERÉNEK” ÜGYEI (1954–1956)

Az újszegedi szórványgondozás feladata 1953–54-ben már 19 pontra terjedt ki. Ezek a pontok egy köröbelül 60 kilométeres sugarú körön belül helyezkedtek el. A szórványhelyek ellátásához szükséges állandó segédlelkész fenntartását az újszegedi egyházközség már a Horthy-korszaktól kezdve kizárólag városi, közalapi és egyházkerületi segély birtokában tudta biztosítani.⁴² A konventi és egyházkerületi segély 1944-es megszűntével kieső bevételeket a belső-szegedi és csongrád-csanádi városi nagygyülekezetek segítsége pótolta.⁴³ A Kálvin tér azonban 1954. évi költségvetése letárgyalásakor az addigra beállott szomorú anyagi állapotok (értsd: Bakó László száműzetésbe kényszerítése és az ún. „sáfársági alap” elfojtása) következtében megfelezte addigi testvéri segélyét.⁴⁴ Olyan helyzetben következett be mindez, amikor az újszegedi egyházközség saját erőből mindössze 15-18 000 forintot (10-12 000 forint saját fenntartási erőt és 5000 forint útiköltséget) tudott teljesíteni. Az 1954-re Újszegeden kialakult siralmas helyzet fő oka az volt, hogy 1953-ra döbbnetes

mértékben visszaesett a megajánlásukat be is fizetők aránya.⁴⁵ 1953 augusztusában az egyházközség már a télire való tűzifa árát sem tudta kifizetni, és arra kényszerült, hogy a tulajdonában levő nagy üstöt, víztartályt és hozzá tartozó vízmelegítő kályhát a szükségletek fedezése érdekében eladja.⁴⁶

Az egyházközség a „misszió” jelző „visszanyerésével” párhuzamosan a Közalaptól újólag havi száz, azaz évi 1200 forinttal támogatást nyert, de ezt a szubvenciót később emelni kellett.⁴⁷ Az 1953. évi egyházlátogatás alkalmával dr. Gaál Géza Jenő egyházmegyei világi tanácsbíró (valószínűleg lelkési sugallatra) egyszerre kezdett revolerezni a harangöntetésnek és az épületrenoválásoknak az ügyeivel.⁴⁸ Előbbi még a háború idejétől, utóbbi egy 1947 óta vajdúdó kérdés volt a gyülekezetben.⁴⁹ Ahogy azonban – jórészt az 1500 forintos püspöki segítségnek köszönhetően – 1954. december 5-én Újszegeden, majd 1957. április 7-én Kisteleken is harangszentelésre kerülhetett sor,⁵⁰ és közben az épületkülsők egyre rendezetlenebbé váltak, úgy erősödött az új lelkipásztornal szembeni elégedetlenség, mint akit rossz gazdának kezdtek tartani.⁵¹

Az 1953. évi egyházlátogatók a lelkész számára több „jó tanácsot” is előírtak. Először is a gyülekezet felrázásával, buzdításával intenzívebb lelkigondozói munkát kellett volna végeznie. Ennek eszközeiül ajánlották a hétközi alkalmak sűrítését. Gyülekezeti hívogatószolgálat megszervezését hozták javaslatba. Az invitálást a bibliaórákon tevőlegesen is részt vevő presbitereknek kellett volna elsődlegesen végezniük.⁵² Az alkalmak sűrítését 1954 őszén ültették át a gyakorlatba. Ettől kezdve Újszegeden és Kisteleken bibliaórát egész éven át tartottak szerda, illetve csütörtök este.⁵³ Újszegeden ezen kívül a bibliaórát este nyolc órakor lelkési értekezlet követte, minden pénteken volt hitmélyítő óra, szombaton pedig hálaadó istentisztelet (imaóra). Hétfő esténként Szőregen és Szatymazon kétheti forgással felváltva tartottak esti szolgálatot, Deszken kedd esténként a téli időszakban volt bibliaóra.⁵⁴

Újra kellett indítani a kórházmissziót is. Az újszegedihez hasonló szétszórtságban ugyanis a gyülekezeti tagoknak jobban utána kellett menni a betegágynál történő vizsgálatással. Másrészt a lelkésznek alaposabban figyelmeztetnie kellett a gyülekezet tagjait az adakozás, mint az Isten ingyen kegyelme iránti hálaadás szent kötelességére.⁵⁵ Az a tény, hogy az egyházat legalább a vallásos világnézetben felnőtt és a halálra készülő öregek mellől nem űzték el, kifejezett engedmény volt, hiszen a kommunista hatalom 1950 januárjában megtiltotta a papok és lelkészek kórházlátogató szolgálatát.⁵⁶

Pető József 1954. április 11-én javaslatot tett az egyházfenntartás reformjára. Kezdeményezése az előző évi újszegedi látogatók felvetéseinek próbált megfelelni, de az „*imádsággal és pénzzel szolgálni*”, „*nem a feleslegből adakozni, hanem Isten dicsőségére áldozni*” – egyébként teljesen biblikus – kitételek is megjelentek beszédében. Válaszul a presbitérium bevezette az önkéntes hozzájárulás rendszeresített beszédését. Újszegeden és más fix helyeken (ahol gyakori istentiszteleti és bibliaórai alkalmak voltak)

havonta, a missziói körzetekben negyedévente kellett volna a részleteket teljesíteni. A presbiterek ígéretet tettek arra, hogy aktívan közreműködnek ebben a szolgálatban.⁵⁷ Az 1954. november 14-i szegedi „négygyülekezeti csendesnap” kapcsán azonban Pető József panaszosan hozta fel, hogy távolmaradásukkal még presbiterei is rútol cserbenhagyták.⁵⁸

Ez a helyzet a közalapi segély és hozzájárulás körül kibontakozó huzavona révén válik némiképp érthetővé. Az 1954. évi berekfürdői lelkésztovábbképzőkön hozták nyilvánosságra azt a (valószínűleg konventi) határozatot, hogy a Közalap anyagi erejének növelésére egy fejenként két forintot kitevő hozzájárulást vetnek ki a gyülekezetekre.⁵⁹ Ezt a fejadósszerű kivetést 1956 elején a zárszámadási költségvetés 15%-ának beküldésére változtatták.⁶⁰ Mivel a csongrádi egyházmegye éppen a szegényebb egyházközségek megsegítése céljából egy 2%-os extra hozzájárulást is kivetett magára, Újszeged közalapi segélyét is folyamatosan emelni kellett, hogy ezen kötelezettségeit teljesíteni tudja. 1200-ról, 1500, majd 2000, végül 3600 forintra, és egy 500 forintos egyházmegyei segélyt is ki kellett számára utalni, amelyet szintén fel kellett emelni 1000 forintra.⁶¹

Ilyen körülmények között 1) teljesen hiteltelen lett, hogy az 1954. november 4-i vizitáción Munkácsy György mint a régi egyházi adózás maradványának esett neki a megajánlások korábbi rendszerének. Az esperes javasolta a szentesi példa meghonosítását, ahol mindenki annyit ajánlhat fel, amennyire lelke indítja.⁶² 2) Innentől kezdve állandósultak a viszályok a gyülekezet és az egyházi főhatóságok között a költségvetések és zárszámadások megállapítása kapcsán. Utóbbiak a közalapi hozzájárulásokat és hátralékokat követelték; előbbieket missziói jellegükre hivatkozva keserűen hánytorgatták fel, hogy az egyházközség inkább segélyre, mint forráselvonásra szorulna. *„Itt nem úgy van – úgymond – , mint némely alföldi nagygyülekezetben, ahol a lelkész átsétál az utca egyik oldaláról a másikra istentiszteletre.”*⁶³

Különösen súlyos sérelme volt a gyülekezetnek, hogy a költségvetésbe beszámították a közalapi segélyt. Ezáltal ugyanis a közegyház lényegében saját segélyét szedte vissza.⁶⁴ Nem véletlenül követelte az újszegedi presbitérium, hogy ha a közalapi befizetések negyedéves esedékességűek, akkor a segélyek is ilyen ütemezésben érkezzenek, különben lehetetlenné válik a teljesítés.⁶⁵ 1956 tavaszán a hasonló jelenségek országosan és egyházmegyeileg is általánossá váltak.⁶⁶

Bár az anyagiakat érintő megszólalások 1953 és 1955 között kegyes fordulatokban korántsem szűkölködtek, „egyhangúságuk”, „egyöntetűségük” is arról tanúskodik, hogy az „egyenirányúsított” egyházi lelkésztovábbképzések, illetve a sajtó szólamainak papagájszerű visszamondásáról volt szó. Munkácsy György esperes *Gyülekezetünk egyházszerű gazdálkodása* című előadásában az 1955. április 17-i hódmezővásárhelyi főgondnoki és gondnoki értekezlet előtt leplezte le az igazi mozgatókat. Az 1948-as

Egyezményben előírt államsegély 25%-os csökkentése, illetve az állami szubvenció 15 éven belül várható teljes megszűnése miatt szükséges lesz, hogy az egyházközségek a tizedre, a perselypénzre és az önkéntes áldozatokra alapítsák gazdálkodásukat. Az egyházfenntartás ügye szolgálat kérdése, ahol nem a személyeket, hanem a szolgálatot kell fenntartani. Szolgálni a „*cselekedetekkel szeressük egymást*”⁶⁷ bibliai előírása értelmében imádsággal és pénzzel lehet. Ha lesz szolgálat, lesz áldozat is.⁶⁸

A gyülekezet 1956. évi missziói munkatervével alkalmazta magát az „egyházi felsőbbtség” követelményeihez. E szerint a misszió alapja a szolgálat. A nagy szét-szórtságban élő egyháztagok összegyűjtésének eszköze a pásztori munka, a missziói munka fő letéteményese pedig a lelkes irányítása alatt működő missziói bizottság. A missziói bizottság tagjai a hívogató és az ébresztgetés munkáját végzik. Nem béresek, hanem Jézus Krisztus hívő munkatársai, az Ő szeretetének és áldozatos életének szertehordozói.⁶⁹ Augusztus első hetére időzítve 1956-ban Újszegeden is meghonosították az „áldozatos hét” intézményét. Újszegeden az áldozatos hetet a felkeresés alkalmává szerették volna tenni, amelyen lehetőséget biztosítanak az egyháztagoknak az „Isten dicsőségére” szolgáló áldozataik felajánlására.⁷⁰

Furcsán tekinthetünk erre az intézkedésre, hiszen az a korábbi elhatározás, miszerint a presbiterek negyed-, illetve féléves terminusokban begyűjtik a felajánlásokat, eleve azt feltételezte volna, hogy a presbiterek fokozott látogatói tevékenységet végeznek. A Szőregre frissen beköltözött Domján István azonban ilyenek nyomát sem találta. A templomlátogatási buzdósága nyomán hamar presbiterre választott Domján új lakóhelyén is folytatni kívánta azt a családlátogatási szolgálatot, amelyet korábbi lakhelyén már megszokott. A presbitérium ezt örömmel vette, és „hozzájáruló” határozat formájában áldását is adta a családlátogatás intenzívebbé tételére.⁷¹ Ez az „engedély” némi védelmet nyújtott az esetben, ha a presbiter buzdósága szemet szúrt volna a külvilág előtt. Sajnálatos módon a „külvilág” nemcsak a tanácsi és pártszerveket jelenthette, hanem az egyházi „felsőbbégeket” is.⁷² A határozat azonban arról is tanúskodott, hogy társainak nagy többsége egyáltalán nem volt Domjánhoz hasonlóan elkötelezett. Nem véletlenül hozta fel Petó József 1956 szeptemberében újra panaszos hangon, hogy megcsappant a gyülekezet erkölcsi és anyagi támogatása. A presbiterek már állítólag a családlátogatásban és a vele együtt végzett munkában, az egyházfenntartási felajánlások begyűjtésében is magára hagyták őt. Panaszára válaszul H. Kovács István javaslata alapján a presbitérium elfogadott egy gyülekezeti hirdetményt,⁷³ majd formálisan maga is segítő közreműködését ajánlotta. Bár a szolgálatot ekkor még szinte kizárólag a segédlelkész vállára kívánták terhelni,⁷⁴ a presbiterek is kezdték megemberelni magukat. Nagyjából ez időtől kezdve kimutatható, hogy a „szolgáló” presbiterek már szorgalmasan és egymás terhére is átvéve végezték a látogatásokat és az önkéntes hozzájárulások hozzájuk kapcsolódó begyűjtését.⁷⁵

Az akkor befizetett 700 forintos hozzájárulás ellenére az újszegedi egyházközség 1956 második negyedévére már 1200 forintos hátralékot halmozott föl a Közalap felé. Ennek pótlását pedig Munkácsy György éles hangon követelte.⁷⁶ Az esperes szeptember 30-ig, a III. negyedévre a befizetések 70%-os teljesítését várta el, amely zsarolást Tandori Károly felháborodottan utasította vissza. Az újszegedi főgondnok a sokallt járulékot a missziói jelleg miatt eleve irreálisnak tartotta. Hatására a presbitérium konventi fellebbezés beadására kötelezte a gyülekezeti elnökséget.⁷⁷ A határozat hivatva volt leküzdeni Pető József ellenkezését. A lelkész ugyanis – mint egy későbbi bejegyzésből kiderül – attól tartott, hogy ha a gyülekezet kivívja az esperes haragját, az esedékes látogatók keményen szóvá fogják tenni az egyházközségben tényleg bekövetkezett negatív tendenciákat.⁷⁸

Nem véletlen, hogy 1956 októbere egyáltalán nem hagyta érintetlenül az egyházközséget. Pető József támogató ismertetése nyomán az 1956. december 2-i presbitériumi gyűlés Isten iránti hálával csatlakozott a Magyar Református Egyház Országos Intézőbizottsága november 13-i körlevelében útjára indított megújulási mozgalomhoz.⁷⁹

A „CIKLIKUS EGYHÁZPOLITIKA” KÖREI ÚJSZEGEDEN

„Ciklikus egyházpolitika” alatt értjük ezen a helyen a szatellit egyházkormányzat azon köreit, melyek a zsarolás – hajcsárkodás – ígéretekkel kecsegtetés – visszaforgatás – hűbérbe kényszerítés lépéseit ismételték. Ennek kezdő lépését az egyházkormányzat számára egy sajátos lehetőség adta meg. 1956-tól kezdve az a remény kecsegtetett, hogy a gyülekezet özv. Balla Józsefné felajánlása révén deszki imaház építésébe foghat. Ennek érdekében komoly, mintegy tízezer forintos közalapi támogatást igényeltek.⁸⁰ Ezt a támogatást az országos egyházi főhatóság az addigra már 1889 forintra nőtt közalapi hátralék befizetésének terhe mellett meg is ítélte.⁸¹ A tetemes külső segítség kieszközlésében minden befolyását latba vetette Munkács György esperes.⁸² Hogy ebben a segítségnyújtásban az esperest korántsem az önzetlen testvéri szeretet vezette, csak később derült ki az újszegediek számára.

További résnyitó és romboló szereppel bírtak az 1956 előtt felhalmozódó belső gyűlölség erői. Az 1956-os megújulási mozgalmat a kisteleki fiókegyházközség 48 tagja a korábbi egyházfenntartói egyezés felrúgására kívánta felhasználni. 1956. december 31-i beadványukban visszautasították az újszegedi egyháztagsági nyilatkozatot, és megtagadták az anyaegyházi közterhekben való részvételt.⁸³ Ezt a szándékot az újszegedi presbitérium úgy vette tudomásul, hogy az 1957. évi költségvetésben megfelelő mértékben csökkentette saját közalapi hozzájárulását. Az esperesi hivatal azonban ezt a költségvetést visszautasította, és az elfogadás feltételül azt követelte, hogy a gyülekezet az összeget Kistelek nélkül is az előző évi mértéken (2000 forint)on

állítsa be. Újszeged számára különösen sérelmes volt, hogy a) a valamikor (1948-ban) róla leválasztott Petőfitelep nála sokkal kedvezőbb elbánásban részesült;⁸⁴ b) úgy követelték rajta a változatlan közalapi hozzájárulás-összeget, hogy 1957 óta a fiókosított Kisteleknek saját költségvetése volt, amelybe szintén volt közalapi hozzájárulás-összeg beállítva;⁸⁵ c) az újszegedi egyházközséget úgy terhelte az újszegedi református temető fenntartása, hogy hozzá mérhető temetőjövedelemmel nem rendelkezett. Ez ugyanis a katolikus temető árnyékában meghúzódó csekélyke parcella volt. Szeged (és környékének) reformátusai általában a jóval reprezentatívabb belvárosi temetőbe igyekeztek temetkezni, így belőle a szegedi, úgynevezett „belső” egyházközségek aránytalanul és méltánytalanul több hasznot húztak.⁸⁶

Mivel 1) a közalapi hozzájárulás összegével kapcsolatos korábbi viták sem jutottak nyugvópontra; 2) a deszki házfelújításra adott közalapi segílyt Munkácsy György újfent beszámoltatta a gyülekezeti költségvetés bevételi főösszegébe; 3) az esperes folyamatosan meghazudtolta saját szóbeli ígéreteit; 4) ráadásul a gyülekezet pártfogásra még egyházmegyei szinten sem számíthatott, a befizetési hátralékok újratermelődtek és nőttek.⁸⁷ Sőt egy ponton (1963 tavaszán) a végletes egyensúlytalanság kialakulásának réme fenyegetett.⁸⁸ A végletes egyensúlytalanság azt jelentette volna, hogy – elveszítve a megelőlegezett segélyösszeget – a lelkész járulékbegyűjtői szerepében sem tud többet kijárni a szórványba. Ennek a helyzetnek a részletekre osztott közalapi befizetések látták volna a kárát, ami már az „egyházfelsőbbségnek” sem állt érdekében. A „*Ha nem lesz szolgálat, nem lesz áldozat sem*” parafrazált elve a gyülekezet kezébe is adott némi zsarolópotenciált.

Amikor Bartha Tibor 1960 februárjában Szegeden járt, Pető József csak Kistelekkel kapcsolatban tehetett fel rövid kérdést. A lelkészektől elzárkózó és általában főlényesen nyilatkozó püspök az újszegedi lelkész előtt az anyaegyházak fokozottabb anyagi tehervállalásban mutatkozó nagyobb felelősségét ecsetelte.⁸⁹ A szatellit egyházvezetés nyilvánvaló szándéka az volt, hogy majd „szocialista munkaverseny ösztönzőivel” lelki munkára kényszeríti a népegyházi gyülekezeteket, amelynek hasznát anyagilag lefölözi az „egyházszervezet” (értsd: leginkább önmaga) számára. Ez az egyházszervezet közben politikailag demonstrálja az államhatalom számára, hogy az egyház saját lábán is képes megállni a szocialista társadalomban. Valójában mindez nélkülözött minden igazságot, alázatot, szeretetet és méltányosságot, így az igazi lelki munkát sem szolgálhatta. Az ateista kommunista hatalom elégedett kézdörzsölése mellett egyházilag is kezdett kialakulni a „*minél kevesebbet dolgozom, annál kevesebb bajom lesz*” (túlélni a minimális szinten) stratégiája.⁹⁰ Hogy ennek a felemás helyzetnek a bénító béklyói lazultak, azt az (egyház)politika mellett a lelki tényezők sajátos együtthatása okozta.

A „LELKI VÉDEKEZÉS” TÉNYEZŐI ÚJSZEGEDEN

1958 januárjában H. Kovács István gondnok és Nemes József presbiter fokozott „környezettanulmányt” [sic!] javasolt presbitertársainak.⁹¹ 1958 nyarán az ekkor Újszegeden nyilvántartott 445 egyháztagnak közül már csak 170 volt fizető egyháztagnak. Közülük 24 fő megajánlása volt havi egy, 62-é kettő, 17-é három, 15-é négy, 30-é öt forint. Néhányan voltak, akik magasabb, havi tíztől harminc forintig terjedő összeget adtak, egy fő adta fizetésének tizedét.⁹² Az így befolyt összeg a havi 1200-1300 forintot kitevő rendes kiadásokat sem fedezte. Pető József a helyzetet nem rózsásként, de nem is válságosként jellemezte. Ismét határozatot hozott tehát a presbitérium arról, hogy a gyülekezetet látogatási körzetekre osztják, illetve arról, hogy az egyháztagnak évek óta változatlan megajánlási összegeik emelésére fogják ösztönözni.⁹³ Ez a kampány akkor csak 65 forint növekményt eredményezett, így a presbitérium a látogatások folytatása mellett döntött.⁹⁴ 1958 végén a minimális elvárás kérésévé vált a felnőtt egyháztagnak négy-öt forintos felajánlása.⁹⁵ A begyűjtött összegek 10%-át „a presbiterek költségeiket fedező jutalék” címén maguknak tarthatták meg.⁹⁶

Bár továbbra is maradtak hiányosságok,⁹⁷ a „körzetesítés” gyakorlata egy hármast elvárás is erősített a presbiterekkel szemben: a) „itt van” (értsd: rendszeresen látogatja az istentiszteleteket, nem hiányzik a presbiteri gyűlésekről); b) „szolgál” (értsd: ha képes rá, családot látogat, pénzt szed és hívogat); c) „imádkozik” (értsd: főleg a nyugdíjasoktól elvárható a hét közbeni alkalmak látogatása). Ezt a törekvést az időszak külső látogatói is a Szentlélek munkájának jeleként értékelték.⁹⁸

A látszólag kedvező képre azonban súlyos árnyak vetültek. Az 1958-as tisztújítás alkalmával Újszegeden ötvenen [sic!] jelentek meg. A megválasztott presbiterek között a nyugdíjasok nagy számban képviseltették magukat.⁹⁹ A gyülekezeti állandó bizottságok megújításánál a presbitérium a missziói bizottságba harminc embert, közülük húsz nőt delegált. Ha közülük leválasztjuk azt a tizenegy személyt (lelkész, gondnoki és presbiteri tagokat, valamint feleségeiket), akiknek tisztségük révén is illett részt venniük a gyülekezet életében, megkapunk egy három férfiból és tizenöt nőből álló listát.¹⁰⁰ A missziói bizottság tagjaiként ők tartották a kapcsolatot azokkal az ébredési evangelizátorokkal,¹⁰¹ akiknek szolgálata az egyházi „felsőbbség” szemében nemkívánatos volt. Gyülekezeti adományaik csekély volta nemcsak arra utalhat, hogy a dél-alföldi ébredés relatíve gyenge lehetett az egyházközségben, hanem arra is, hogy adományait a „hitetlen lelkész” eltartása helyett az „igazi misszió” fontosabb céljaira tartották fenn.¹⁰² A misszió minden irányú beszűkítésének időszakában felértékelődött a személyes kapcsolattartás és a bizonyágtétel a családban, illetve a mindennapi életben.

1961 vége éppen ezért inkább az 1958-ban megválasztott gyülekezetvezetés, mint a gyülekezeti tagság csődjét hozta napvilágra. A gyülekezeti választói létszám az 1956 utáni átmeneti föllendülést követő erőteljes visszaesés után stagnálni

kezdt ugyan,¹⁰³ de ez a kevesebb ember nagyobb terheket volt hajlandó hordozni.¹⁰⁴ Ezzel párhuzamosan azonban öt presbiternek és hat pópresbiternek¹⁰⁵ [sic! – a 24 tagú presbitérium majdnem felének] utolsó figyelmeztetés mellett kilátásba kellett helyezni tisztségének megszűntét az *Egyházi Törvény* I. cikkely 45. § alapján,¹⁰⁶ mivel az az évi gyűlések közül egyetlenegy [sic!] sem vettek részt, és istentiszteletre sem jártak.¹⁰⁷ Az 1953–54-essel analóg bukás akkor is ki nem kényszerített hibának tekinthető, ha éppen ebben az időszakban a vallásellenes tendenciák erősödésének lehetünk is tanúi.¹⁰⁸

1964 elején egy esperesi fizetési felszólítás hatására az újszegedi presbitérium újfent elvállalta állítólagos közalapi hátralékait. Ezeket az összegeket a határozat a saját hátralékos egyházfenntartási járulékok terhére rendelte befizetni úgy, hogy a hátralékosok felkeresését Csák János presbiter vállalta magára, a presbitérium pedig szükség esetén elvállalta a beszédre kerülő összeg kiegészítését.¹⁰⁹ Erre a feladatra már nem mindenki volt alkalmas.¹¹⁰ Ebből tanulva Pető József az 1963-as év végi presbiteri tisztújításkor a missziói bizottság jelöltjeit hozta javaslatba.¹¹¹ Ez a lépés meghozta a gyümölcsét. „Társadalmi munkában” püspöki segély nélkül is¹¹² sikerült a tényleg nélkülözhetetlenné vált javításokat (pl. egy eltört szennyvíz-elvezető cső kicserélését) elvégezni.¹¹³ Bartha Tibor „közbenjárása” (értsd: rendre utasítása) is hatékonynak bizonyult. Munkácsy György esperes az 1957., illetve 1958. évekről származtatott hátralékból csak 1640 forint 50 fillér összeget „nem tudott semmiképpen sem elengedni”. Ezt az összeget a gyülekezet végül a deszki ház feladás bevételeiből teljesítette.¹¹⁴

Az 1964. évi költségvetés a továbbra is sokallt közalapi hozzájárulás mellett is egyensúlyba került. Az önkéntes hozzájárulások enyhe növekedésével a gyülekezet elérte a 33 000 forintos bevételi összeget, és reális célként tételeződött előtte a rákövetkező évben a 34 000 forintos főösszeg elérése is.¹¹⁵ Nagyon törekeny állapot volt ez. A gyülekezet feje fölött ugyanis Damoklész-kardként függtek az elhanyagolt épület- és temetőrenoválás halmozódó problémái. A deszki törpevízműhöz való csatlakozás 6-7000 forintra kalkulálható rendkívüli költsége ki is billentette volna egyensúlyából a gyülekezeti költségvetést. Szerencsére addigra már nyilván bebizonyosodott, hogy a deszki imaházra – sajnos – nincs is igazából szükség. Ennek nyomán a bérlőként már amúgy is birtokon belül lévő család megvehette a házat azzal a feltétellel, hogy a korábbi gyakorlat megőrzésével egy szoba az istentiszteleti alkalom számára a továbbiakban is rendelkezésre fog állni.¹¹⁶ Balla Józsefné nyolc évvel korábbi adományával az egyházközség igazi jótevőjének bizonyult. A deszki ház feladásból származó pénz rögtön számos helyet talált az imaház- és temetőfelújítás évek óta húzódó kívánalmi között.¹¹⁷ A gyülekezet vezetősége továbbra is igazodott a szűk esztendő tanulságaihoz. Az időközben felgyógyult Tandori Károly adományképpen cserélte ki az akkorra már végképpen elhasználódott tetőereszcsatornát, és javította ki a tetőszerkezet hibáit, idősebb Kenderessi Lajos pedig áldozatképpen hozta újra működőképessé állapotba a fűrészpóros kályhát.¹¹⁸

BEFEJEZÉS, ÖSSZEGZÉS

A tanulmány kezdetén feltettük a kérdést: minek a forrásai is a presbiteri jegyzőkönyvek? Láttuk, leginkább szervezeti, szervezési és anyagi bejegyzések tárháza ez a forrástípus, mégis nagyon fontos lelki jellemzők is tükröződnek bennük: egyházi törvényértelmezés és alkalmazás, egyházkormányzati rendszerek különböző szintjei, az országos és helyi köztörténet eseményei, a gyülekezet anyagi és társadalmi helyzete; a lelkipásztornak a gyülekezetén hagyott hitbeli, szellemi lenyomata valamint „az egyházközség hite” mint köztudat. Ezek alapján kijelenthetjük: az 1953-ban a gyülekezet élére erőszakolt Pető Józsefet kezdetben mindenki a püspök emberének, besúgónak, kommunista propagandaszócsofőnek, rossz gazdának tartotta, a „hívók” ráadásul „hitetlen”-ként kárhoztatták. 1956-ra a lelkész természetes és kitartó jóindulata megtörte ugyan a jeget, de a következetes együttműködés, az egymásért való szeretetteljes áldozathozatal – részben a lelkigondozásban és gyülekezetvezetésben elkövetett súlyos hibák révén – csak nehezen és felemásan tudott kibontakozni. Ez a helyzet számos veszélyt hordozott magában. A kétségtelen és korántsem lebecsülendő pozitívumok mellett a gyülekezet hajlamossá vált a „leeresztésre”, arra, hogy az egyházépítés munkájában újra és újra magára hagyja lelkészét.

JEGYZETEK

- ¹ Kobzos István: *Az Újszegedi Református Missziói Egyházközség megszervezése és működése a második világháború végéig (1928–1945)*. Szakdolgozat (kézirat). Szeged, 1996. <http://ujszeged.ref.hu/bongeszoz/1928/>, letöltés: 2019. szeptember 28.; Hajdú Attila: *A Szeged- Újszegedi Református Missziói Egyházközség működése és átalakulása a második világháború végétől az 1956-os forradalomig (1944–1956)*. Szakdolgozat (kézirat). Szeged, 2005. – a Szerző birtokában.
- ² Szeged-Újszegedi Református Egyházközség Irattár Presbiteri jegyzőkönyvek. (a továbbiakban: SZÜRE Presb. jkv.)
- ³ SZÜRE Presb. jkv. 13/1952 (november 29.)
- ⁴ SZÜRE Presb. jkv. 12/1952 (november 29.)
- ⁵ SZÜRE Presb. jkv. 13/1952 (november 29.)
- ⁶ Alig másfél hónappal korábban az újszegedi esethez kísértetiesen hasonló „munkamegosztás” és „egyetértés” működött a Bakó-ügyben is, ahol Óvári Lászlónak végül is kulcsszereplőjeként kellett exponálnia magát. Kiderült ugyanis, hogy 1) a Bakó Lászlót lejárató újságcikk a Csongrád megyei pártbizottságtól (tehát Óváritól) indult ki; 2) hogy Péter János „egyeztette” Óvári Lászlóval az 1952. november 4-i makói lelkészértekezleten elmondandó beszédét; 3) Ezen a gyűlésen jelentették be Bakó László és főgondnoktársa, a hódmezővásárhelyi ügyvéd dr. Pánczél Jenő lemondatásukat. Itt az egyházügyi előadó is „jelen volt” (pontosabb kifejezéssel éve „megfigyelt”). 4) Az új esperes, Szabó József egyértelműen Óvári jelöltje volt. A makói születésű Óvári személyesen ismerte Szabót, és tudta, hogy a Bakó-féle „bethánista vonal” következetes ellensége. Hamarosan azonban Óvári Szabó Józseffel szemben is „elégedetlenségét” nyilvánította, amelynek megfelelően a „még megbízhatóbb” Munkácsy Györgyöt kellett az esperességbe behozni. Vincze Gábor: *A Bakó László-ügy. Egy szegedi református esperes üldöztetése az ötvenes években*. Tiszatáj, 2/62. (2008) 73–75. (itt különösen: 74.)
- ⁷ SZÜRE Presb. jkv. 21/1952 (december 6.)
- ⁸ Személyes interjú egy kortárs szemtanúval, dr. Juhász Imrénével
- ⁹ Ennek a folyamatnak a mérföldkövei: közalapi és egyházkerületi segélyének elvesztése 1944-ben, az 1947-es Hitvalló Nyilatkozat, az úgynevezett délvidéki ébredés, a belmissziói átszervezés, a Csanád-Csongrádi Református Egyházmegeve korai működése, valamint a sáfársági alap létrehozása, majd megfojtása.

- ¹⁰ SZÜRE Presb. jkv. 12/1953 (április 12.)
- ¹¹ [S. a.] *Bakó László esperes és az órgrófi ügyész szentszövetsége: „elsáfarkodják” saját papjaik kenyerét.* Délmagyarország, 1952. augusztus 27. 3.
- ¹² SZÜRE Presb. jkv. 3/1953 (február 14.)
- ¹³ SZÜRE Presb. jkv. 13/1953 (április 12.)
- ¹⁴ Dr. Durkó Gábor szegedi vallásoktató lelkész élete és tevékenysége teljesen feldolgozatlan. Az ekkor már harminc éve Szegeden tevékenykedő és Újszegeden is számtalan igazszolgálatot tartó Durkót már korábban (valószínűleg 1949-ben) segédlelkésszé minősítették át, és ilyen minőségében (valószínűleg 1953. február 8-ig) a Honvéd téren tevékenykedett. SZÜRE Presb. jkv. 6/1953 (február 14.)
- ¹⁵ SZÜRE Presb. jkv. 9/1953 (február 14.)
- ¹⁶ SZÜRE Presb. jkv. 12/1953 (április 12.)
- ¹⁷ SZÜRE Presb. jkv. 14/1953 (április 12.)
- ¹⁸ SZÜRE Presb. jkv. 13/1953 (április 12.)
- ¹⁹ SZÜRE Presb. jkv. 15/1953 (április 12.)
- ²⁰ SZÜRE Presb. jkv. 17/1953 (április 12.); 39/1953 (június 14.); 51/1953 (augusztus 2.)
- ²¹ SZÜRE Presb. jkv. 57/1953 (szeptember 13.)
- ²² SZÜRE Presb. jkv. 158/1955 (november 13.) Kistelek fiók-egyházközséggé nyilváníását végül az 1957. december 19–20-i tiszántúli egyházkerületi közgyűlés fogadta el. SZÜRE Presb. jkv. 24/1958 (január 19.) Hivatkozással a TtREK 24/1957. számú határozatára.
- ²³ Érdekes, hogy a kommunizmusnál jóval jogászasabb Horthy-korszakban senki sem figyelt fel ezekre a szabályokra.
- ²⁴ SZÜRE Presb. jkv. 58/1953 (szeptember 13.); 72/1953 (október 25.)
- ²⁵ SZÜRE Presb. jkv. 77/1954 (november 4.)
- ²⁶ SZÜRE Presb. jkv. 32/1954 (június 6.)
- ²⁷ SZÜRE Presb. jkv. 87/1954 (november 22.)
- ²⁸ Tandori Károly tetőfedő mester volt. A többiek, illetve dr. Zalányi István alapítása óta tagjai voltak a presbitériumnak. SZÜRE Presb. jkv. 96/1958 (november 21.)
- ²⁹ SZÜRE Presb. jkv. 97/1955 (január 23.) Hivatkozással az esperes 13/1955. sz. végzésére. A másik „nagy öreg” Milotay Imre 1958 nyarán mondott le évtizedekig hűséggel végzett kántori szolgálatáról hajlott korára és fáradékonyására való hivatkozással. SZÜRE Presb. jkv. 60/1958 (június 22.)
- ³⁰ SZÜRE Presb. jkv. 85/1954 (november 22.)
- ³¹ „Presbitérium figyelemmel hallgatja [sic!] végig az ismertetést [a Békevilág tanács budapesti ülésével kapcsolatos felhívásról és a mozgalom nagy jelentőségéről], magáévá teszi a benne foglaltakat, kifejezi hő óhaját a világ békeisége mellett [sic!] és áldást kíván a Béketanács munkájára. Tudomásul veszi presbitérium és igazolja, hogy a mai istentiszteleten úgy a prédikációban, mint az utóimádságban megemlékezés történt a Békevilág tanács munkájáról.” SZÜRE Presb. jkv. 37/1953 (június 14.) 1954-ben a „november 7-i ünnepség” címén teadélutánnal egybekötött gyülekezeti napot is tartott az egyházközség. SZÜRE Presb. jkv. 79/1954 (november 22.) Az esemény visszaszámítását csökkentti az a tény, hogy november 7-e abban az évben vasárnapra esett.
- ³² Személyes interjú egy kortárs szemtanúval, dr. Juhász Imrénével.
- ³³ SZÜRE Presb. jkv. 18/1953 (április 12.); 30/1953 (június 14.) Az a vizitációs kritika, hogy szeretetszolgálati adomány címén túlságosan kis összeg van az egyházközség költségvetésébe beállítva, Péter János püspök aggódó kívánságát volt hivatva nyomatékosítani, hogy a volt lelkészné helyzetét minél hamarabb meg kell oldani. SZÜRE Presb. jkv. 68/1953 (szeptember 26.)
- ³⁴ Pető Józsefnek az 1953. évben gyülekezeti 500 forinttal megelőlegezett költözködését például Péter János 1954-ben 1135 forint püspöki segéllyel egészítette ki. SZÜRE Presb. jkv. 80/1954 (november 22.)
- ³⁵ SZÜRE Presb. jkv. 24/1952 (december 6.)
- ³⁶ SZÜRE Presb. jkv. 33/1953 (június 14.)
- ³⁷ SZÜRE Presb. jkv. 22/1953 (április 12.) 87/1953 (december 13.)
- ³⁸ SZÜRE Presb. jkv. 32/1953 (június 14.)
- ³⁹ SZÜRE Presb. jkv. 30/1953 (június 14.)
- ⁴⁰ Péter János Durkó Gábort visszairányította a Kálvin térre. Személyes interjú egy kortárs szemtanúval, Juhász Imrénével. Az eset kísértetiesen emlékeztet az 1958-ban Kistelekre „éhkoppra és sártaposásra” kihelyezett Kádár Ferencére, akiről tudjuk, hogy mindez állambiztonsági szervezésének előszobáját jelentette. Vincze Gábor: *A rendszerellenes és a lojális. Két hódmezővásárhelyi lelkész, dr. Vásárhelyi Lajos és Kádár Ferenc igazi arca.* In: Hombár 2008 (Múzeumi Műhely 5.) Múzeumi Tanulmányok. Tornyai János Múzeum és Közművelődési Egyesület, Hódmezővásárhely, 2009. 236–238.; Kádár Ferenc 2008. november 29-i nyilatkozata. Thema, 1–2/I (2010), 58.

- ⁴¹ SZÜRE Presb. jkv. 26/1954 (április 11.)
- ⁴² SZÜRE Presb. jkv. 80/1954 (november 22.)
- ⁴³ Ez volt a korábbi „Sáfársági alap”.
- ⁴⁴ SZÜRE Presb. jkv. 7/1954 (január 31.) Hivatkozással a Szeged Kálvin Téri Református Egyházközség 102/1953. számú presbiteri határozatára.
- ⁴⁵ SZÜRE Presb. jkv. 38/1953 (június 14.)
- ⁴⁶ SZÜRE Presb. jkv. 47/1953; 48/1953 (augusztus 2.)
- ⁴⁷ Az emelés okát lásd alább. SZÜRE Presb. jkv. 80/1954 (november 22.); 4/1956 (január 29.)
- ⁴⁸ SZÜRE Presb. jkv. 68/1953 (szeptember 26.)
- ⁴⁹ SZÜRE Presb. jkv. 47/1957 (október 27.)
- ⁵⁰ SZÜRE Presb. jkv. 25/1954 (április 11.); Uo. 94/1955 (január 23.); Uo. 33/1956 (április 30.); 28/1957 (május 26.)
- ⁵¹ Hajdú Gábor és Nagysándor Iván egyházmegyei lelkészi tanácsbírák az 1962., illetve 1963. évi kánoni látogatás alkalmával is, mint pótolandó hiányosságot vetették föl az épülettartozás problémáját. „Az épületek jó állapotban való léte gondosságot mutat.” SZÜRE Presb. jkv. b/27/1962 (július 1.); 26/1963 (július 7.)
- ⁵² Ez a tanács nemcsak a presbitériummal, hanem Pető Józseffel szembeni burkolt kritikaként is értelmezhető. Lásd alább.
- ⁵³ Amikor később a kisteleki bibliaórát stabilan átvette a segédlelkész, az újszegedi átkerülhetett csüttörtökre.
- ⁵⁴ SZÜRE Presb. jkv. 488/1954 (november 22.)
- ⁵⁵ SZÜRE Presb. jkv. 38/1953 (június 14.); 68/1953 (szeptember 26.); 77/1954 (november 4.)
- ⁵⁶ Szabó Imre: „Ég, de meg nem emésztetik”. *Naplók 1914–1954*. Budahegyvidéki Református Egyházközség, Budapest, 2001. 187.
- ⁵⁷ SZÜRE Presb. jkv. 23/1954 (április 11.)
- ⁵⁸ SZÜRE Presb. jkv. 81/1954 (november 22.)
- ⁵⁹ SZÜRE Presb. jkv. 43; 47/1954 (július 25.)
- ⁶⁰ SZÜRE Presb. jkv. 3/1956 (január 29.) Hivatkozással I. számú esperesi körlevél 5. pontjára.
- ⁶¹ SZÜRE Presb. jkv. 10/1957 (január 10.); 50/1958 (január 19.); 55/1958 (január 19.)
- ⁶² SZÜRE Presb. jkv. 77/1954 (november 4.)
- ⁶³ A múltbeli történésekre való visszautalással: SZÜRE Presb. jkv. 3/1956 (november 4.)
- ⁶⁴ Az 1956. évi első féléves 1250 forint segélyből például a gyülekezet közalapi tartozás címén rögtön vissza is fordíthatott 1000 forintot. SZÜRE Presb. jkv. 67/1956 (szeptember 9.)
- ⁶⁵ SZÜRE Presb. jkv. 4/17/1956 (március 11.) Hivatkozással a III. számú esperesi körlevélre.
- ⁶⁶ SZÜRE Presb. jkv. 29/1956 (április 30.) Hivatkozással IV. számú esperesi körlevelére. Uo. 30/1956 (április 30.) Hivatkozással a Konvent 253/1956. számú körlevelére.
- ⁶⁷ Utalás az 1Jn 3, 18-ra.
- ⁶⁸ SZÜRE Presb. jkv. 125/1955 (május 8.)
- ⁶⁹ SZÜRE Presb. jkv. 163/1955 (november 13.)
- ⁷⁰ SZÜRE Presb. jkv. 51/1956 (június 24.); 52/1961 (december 10.)
- ⁷¹ SZÜRE Presb. jkv. 52/1956 (június 24.)
- ⁷² Vö. SZÜRE Presb. jkv. 57/1956 (szeptember 9.) Hivatkozással a VII. számú esperesi körlevélre.
- ⁷³ SZÜRE Presb. jkv. 62/1956 (szeptember 9.)
- ⁷⁴ SZÜRE Presb. jkv. 12/1957 (január 10.)
- ⁷⁵ Betegség esetén helyettesíteni kell: SZÜRE Presb. jkv. 7/1959 (január 18.). Több évi hűséges szolgálat után nem tudja tovább vállalni: 10/1961 (január 29.)
- ⁷⁶ SZÜRE Presb. jkv. 41/1956 (június 24.)
- ⁷⁷ SZÜRE Presb. jkv. 58/1956 (szeptember 9.)
- ⁷⁸ SZÜRE Presb. jkv. 62/1956 (szeptember 9.)
- ⁷⁹ SZÜRE Presb. jkv. 73/1956 (december 2.)
- ⁸⁰ SZÜRE Presb. jkv. 76/1956 (december 2.)
- ⁸¹ SZÜRE Presb. jkv. 24/1957 (május 26.)
- ⁸² SZÜRE Presb. jkv. 56/1958 (január 19.)
- ⁸³ SZÜRE Presb. jkv. 5/1957 (január 10.)
- ⁸⁴ SZÜRE Presb. jkv. 46/1957 (október 27.)
- ⁸⁵ SZÜRE Presb. jkv. 19/1958 (április 20.) Hivatkozással a 336/1958. sz. esperesi határozatra.
- ⁸⁶ SZÜRE Presb. jkv. 41/1960 (október 14.)
- ⁸⁷ 1960–61 fordulója 2000 forint ki nem fizetett közalapi segély, szemben 1980 forint kimutatott közalapi tartozással. 1961 nyarán újabb 800, majd az 1962 nyarán 1957. évre visszamenőlegesen újabb 1980 forint hátralék.

- 1962–63 fordulója összesen 4880 forint hátralék, ami 2900 forint rendezése után is – az újabb esperesi igény miatt – csak 3960 forintra csökkent.
- ⁸⁸ SZÜRE Presb. jkv. 41/1960 (október 14.); Uo. 12/1961 (január 29.); Uo. 24/1961 (június 4.); Uo. 48/1961 (december 10.); Uo. 19/1962 (június 3.); Uo. 5; 8; 9; 10/1963 (március 24.)
- ⁸⁹ SZÜRE Presb. jkv. 17/1960 (február 14.)
- ⁹⁰ Konkrét példáit Újszegeden lásd fentebb, illetve alább.
- ⁹¹ SZÜRE Presb. jkv. 55/1958 (január 19.)
- ⁹² Ez a személy Milotay Imre volt. SZÜRE Presb. jkv. 35/1960 (október 14.)
- ⁹³ SZÜRE Presb. jkv. 65/1958 (június 29.)
- ⁹⁴ SZÜRE Presb. jkv. 82/1958 (október 12.)
- ⁹⁵ SZÜRE Presb. jkv. 105/1958 (december 14.)
- ⁹⁶ SZÜRE Presb. jkv. 39/1961 (szeptember 24.)
- ⁹⁷ Ahogy Rapcsák Péter hódmezővásárhely-ótemplomi lelkipásztor az 1960. október 14-i vizitáción hangsúlyozta: „Hálát ad a mindenható Istennek, hogy a presbitériumban vannak [kiemelés tőlem – KKÁ], akik vállalják a szolgálatot.” SZÜRE Presb. jkv. 35/1960 (október 14.)
- ⁹⁸ „[...] s a gyülekezetben az áldozatos tehervállalások jelzik a lélekjárás [sic!] útját.” SZÜRE Presb. jkv. 61/1959 (szeptember 2.) Utalás a Gal 3, 3-ra és 5,16-ra. „[...] s hogy az Úr segítségével él az egyházközség, annak bizonyosságai vannak: az itt jelenlévők, az imádság s a szolgálat, amelyet végeznek.” SZÜRE Presb. jkv. 35/1960 (október 14.)
- ⁹⁹ SZÜRE Presb. jkv. 1958. február 2-i választási jegyzőkönyv 2. szám.
- ¹⁰⁰ A missziói bizottságba az elnökség (Pető József és id. Tandori Károly) mellé beválasztották Gaál Sándor, Jeges Mihály, Cs. Kiss István, Nyíri Lajos, Szabó István presbitereket, Pető Józsefné, id. Tandori Károlyné, Milotay Imréné, Jeges Zoltánné, Oláh Lajosné lelkész-, főgondnok- és presbiterfeleiségeket, valamint Cszimadia Mihályt, Kunhalmi Lajost, Mágóri Istvánt, dr. Vargha Kálmánnét, Thékes Károlynét, Dobay Istvánnét, Józsa Gábornét, Dankó Jánosnét, Kázmár Zoltánnét, Sipos Etelkát, Hegyi Pálnét, Kispéter Mihálynét, Nacsa Istvánnét, Bartha Etelkát, Bán Imrénét, Tóth Istvánnét, Nagy József Ferencnét, özv. Széll Istvánnét. SZÜRE Presb. jkv. 20/1958 (április 20.)
- ¹⁰¹ SZÜRE Presb. jkv. 23/1958 (április 20.); 56/1958 (június 22.) 1958-ban éppen Szabó Géza eleki, Haluska János makói lelkipásztorokkal, illetve Szabó Mihály volt törvényszéki bíróval.
- ¹⁰² E jelenség politikai tükre a napi sajtóban: Pintér István: *Csekkszámlás missziósok nyomán Békésen*. Népszabadság, 226/II. (1957. szeptember 25.) 5.
- ¹⁰³ A választólétszám az 1958-ban 445, 1959-ben 405, 1960-ban 347, 1961-ben 340 (javított szám, a presbiteri jegyzőkönyvekben szereplő 430-as szám valószínűleg tollhiba), 1962-ben ugyancsak 340.
- ¹⁰⁴ A 105/1958-as, illetve a 39/1961-es presbiteri határozatok következtében 1961-ben 9000 forinttal [sic!] nőtt meg az önkéntes egyházfenntartói járulékokból származó befizetések összege. SZÜRE Presb. jkv. 7/1962 (január 28.); Lázi Lajos egyházmegyei világi tanácsbíró: „Szegény de mégsem olyan szegény az a gyülekezet, amelynek 23m[ille = ezer] forint megajánlása van, és ez be is folyik.” 27/1962 (július 1.)
- ¹⁰⁵ Mint láttuk, a gyülekezet nagy kiterjedése és számos szóránya miatt a pót- és tiszteletbeli presbitereknek nagy szerep jutott a határozatképesség biztosításában.
- ¹⁰⁶ Pedig azok gyakorisága az 1952 előtti három alkalomra ritkult vissza.
- ¹⁰⁷ SZÜRE Presb. jkv. 50/1961; 50/1961 (december 10.); 3/1962 (január 28.)
- ¹⁰⁸ Ezen időszakot a vallásos világnézet elleni párthatározat, valamint a „fekete hollók” pere fémjelezte.
- ¹⁰⁹ SZÜRE Presb. jkv. 63/1964 (január 26.)
- ¹¹⁰ Lásd alább az 1958-as és 1963-as presbiteri tisztújítások összehasonlítását. Az akció végül 1980 forint járulékos közalapi teherbefizetést tett lehetővé. SZÜRE Presb. jkv. 74/1964 (május 10.)
- ¹¹¹ SZÜRE Presb. jkv. 46/1963 (december 10.)
- ¹¹² SZÜRE Presb. jkv. 55/1963 (december 10.)
- ¹¹³ A kétkezi munkákból a részét igencsak kivevő lelkipásztor segítségére Csák János és Blum Ferenc presbiter atyafiak siettek (utóbbi fiaival együtt), a súlyos balesetéből pedig éppen csak lábadozó Tandori Károly pedig tetemesebb építőanyag-, valamint munkadíj-hozzájárulást biztosított. SZÜRE Presb. jkv. 51/1963 (december 10.)
- ¹¹⁴ SZÜRE Presb. jkv. 111/1964 (november 29.)
- ¹¹⁵ SZÜRE Presb. jkv. 101/1964 (november 29.)
- ¹¹⁶ SZÜRE Presb. jkv. 89/1964 (október 25.)
- ¹¹⁷ SZÜRE Presb. jkv. 94/1964 (október 25.)
- ¹¹⁸ SZÜRE Presb. jkv. 108/1964 (november 29.)